

TÜRKÇE SÖZLÜK'TEKİ FİİLLERİN ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDEKİ GÖRÜNÜMLERİ -A VE B MADDELERİ ÖRNEKLEMİNDE-*

Yasemin ÇELİK**

ÖZET

Bu çalışmada *Türkçe Sözlük*'te yer alan fiillerin Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki görünüşleri üzerinde durulmuştur. Ancak *Türkçe Sözlük*'te yer alan fiillerin çokluğu bakımından yalnızca A ve B maddelerindeki fiiller örneklendirilmiş; diğer maddeler inceleme dışında tutulmuştur. Ayrıca A ve B maddelerindeki basit ve türemiş fiiller inceleme alanına alınmış; ancak birleşik fiiller sık sık başka harflerle başlayan isimlere veya fiillere göndermeler içerdiği için çalışmada değerlendirmeye alınmamıştır.

Türkçe Sözlük ile Eski Anadolu Türkçesi söz varlığı karşılaştırılırken Türkiye Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesindeki fiiller, biçim birimsel, anlam bilgisel ve bazen de ses birimsel farklılıklar ve paralellikler bakımından incelenmiştir. Böylelikle günümüz Türkiye Türkçesindeki bir fiilin Eski Anadolu Türkçesinde -daha çok- hangi biçim birim ve anlam bilgisel özellikleriyle kullanıldığı, anlam bilgisel ya da biçim birimsel olarak hangi değişimlere uğradıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada sözü edilen değerlendirmeler, Eski Anadolu Türkçesi söz varlığıyla ilgili en önemli çalışmalardan biri olan *Tarama Sözlüğü* ve bu sözlük hazırlanırken malzeme dışında tutulmuş başka bazı eserler üzerinden yapılmıştır.

Bilindiği gibi, *Tarama Sözlüğü*'nde bugün anlamı ya da biçimi değişmiş olan sözcüklerin yanında, bugün kullanılmayan sözcükler de yer almaktadır. Ancak bugün *Türkçe Sözlük*'te yer alan yani Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı sözcüklerin *Tarama Sözlüğü*'nde yer almadığı da görülmüştür. Bu durum, bu sözcüklerin, Eski Anadolu Türkçesi döneminde hiç kullanılmadığını mı, yoksa herkes tarafından bilinen anlamlara sahip olduklarını mı göstermektedir.

İşte, çalışmada, bu duruma, bazı fiiller üzerinden açıklık getirmek ve böylelikle söz varlığı incelemesi yapan araştırmacılara bir veri sunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, fiiller, anlam bilgisi, biçim birim, Türkiye Türkçesi.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğr. Gör. Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, El-mek: yaseminclik@hotmail.com

THE REFLECTION OF TURKISH DICTIONARY VERBS IN OLD ANATOLIAN TURKISH -SAMPLING OF A AND B ITEMS-

ABSTRACT

In this study, it's examined that how the verbs, which take part in *Türkçe Sözlük* were reflected in Old Anatolian Turkish. Yet, since there are numerous verbs in *Turkish Dictionary*, the verbs in sampling A and B are exemplified; the other items are excluded from the study. Besides, simple and derivative verbs are examined; however, since compound verbs have references to other names or verbs which start with different letters, they are not considered to be in this study.

During the lexical comparison of *Türkçe Sözlük* and Old Anatolian Turkish, the verbs that take part in Turkey Turkish and Old Anatolian Turkish are examined in the means of morphemic, semantics and sometimes phonological discrepancies and similarities. Thus, it is aimed to clarify how an actual Turkey Turkish verb was used in Old Anatolian Turkish in the means of morphemic and semantic features and how it was evolved in the means of semantically or morphologically.

The research has been made through *Türkçe Sözlük* (2011) and *Tarama Sözlüğü*. And also while determining the differences between *Türkçe Sözlük* and *Tarama Sözlüğü*, considering the lacking words in *Tarama Sözlüğü*, some other writings are searched for this study

Tarama Sözlüğü includes not only the words changed semantically and morphologically but also some words which are not in use currently. Besides, at present some words in *Türkçe Sözlük*, namely some words used in Turkey Turkish don't take part in *Tarama Sözlüğü*. It is not clear that why these words are not appeared in *Tarama Sözlüğü* since they were never used in Old Anatolian Turkish period or they have some commonalities with their actual meanings or morphemes.

Here, at work, in this case to bring out some opening acts and in order to provide data to researchers who study the vocabulary.

STRUCTURED ABSTRACT

In this study, it's examined that how the verbs, which take part in *Türkçe Sözlük* were reflected in Old Anatolian Turkish. Yet, since there are numerous verbs in *Turkish Dictionary*, the verbs in sampling A and B are exemplified; the other items are excluded from the study. Besides, simple and derivative verbs are examined; however, since compound verbs have references to other names or verbs which start with different letters, they are not considered to be in this study.

As only A and B items are exemplified in the study, epochal lexical findings acquired by the study are partial. In other words, since the study is just based on the verbs which start with the related phonemes, descriptions about the lexicon are limited as well.

Considering the deep-rooted history of Turkish, it can be seen that Turkish has gone through the changes. These changes not only go for morphemic but also semantic features of the words. In this regard, Turkish needs a historical dictionary to figure out the changing and proceedings in the means of lexicality. The indexes and dictionaries

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

which were written for some various writings in the past would be basis for that historical dictionary.

One of the most important steps of Turkish in the means of maintaining historical lexicography is introducing *Tarama Sözlüğü* even though it had some deficiencies and limited critics of the past texts and lexicality of the past.

Another dictionary which is considered to be more complementary and complex than *Tarama Sözlüğü* is *Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü*. There is no doubt that this dictionary which is arranged by Türk Dil Kurumu (Turkish Language Society) will fill the gaps on lexicality when it is published (Köksal: 2009, 249). On the other hand, there is a lot to do for the study of *Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü*. Cem Dilçin has discussed the features and the principles for the methods of preparing *Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü* in his study of *Türkiye Türkçesinin Sözcükleri ve Tarihsel Sözlüğü* (Dilçin: 1983, 37-38).

In the study, Old Anatolian Turkish which is considered to be the first historical phase of Turkey Turkish and Turkey Turkish is discussed.

During the lexical comparison of *Türkçe Sözlük* and Old Anatolian Turkish, the verbs that take part in Turkey Turkish and Old Anatolian Turkish are examined in the means of morphemic, semantics and sometimes phonological discrepancies and similarities. Thus, it is aimed to clarify how an actual Turkey Turkish verb was used in Old Anatolian Turkish in the means of morphemic and semantic features and how it was evolved in the means of semantically or morphologically. Accordingly, it is noticed that there are substantially similarities between Old Anatolian Turkish and actual Turkey Turkish while there are some verbs changing their meanings or morphemes depending the semantic extension or restriction through the time. After all, during the period between the 13th and 20-21th century it is an inevitable result that there should be some discrepancies between the old Anatolian Turkish and actual Turkey Turkish.

The research has been made through *Türkçe Sözlük* (2011) and *Tarama Sözlüğü*. Cem Dilçin has defined that *Tarama Sözlüğü* is the combination of some Turkish words which has been acquired from some writings that had been written between the 13th and the 19th centuries and not in use nowadays or the words semantically and morphologically changed (Dilçin: 1995, V). Nevertheless, *Tarama Sözlüğü* includes not only the words changed semantically and morphologically but also some words which are not in use currently. Besides, at present some words in *Türkçe Sözlük*, namely some words used in Turkey Turkish don't take part in *Tarama Sözlüğü*. It is not clear that why these words are not appeared in *Tarama Sözlüğü* since they were never used in Old Anatolian Turkish period or they have some commonalities with their actual meanings or morphemes. Hence, it is inevitable that some descriptions about the verbs in *Tarama Sözlüğü* will cause hesitation. For this reason, while determining the differences between *Türkçe Sözlük* and *Tarama Sözlüğü*, considering the lacking words in *Tarama Sözlüğü*, some other writings are searched for this study.

(*Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerîfe* of Ahmed Fakih, *Mukaddime* of Kutbeddin İzniki, *Kur'an Tercümesi* of Muhammed bin Hamza, *Divân of Necâti Bey*, *Kemâliyye* and *Tuhfe-i Muradî* of Şirvanlı Mahmud). Hence,

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

some verbs which were used in Old Anatolian Turkish period but not seen in *Tarama Sözlüğü* are revealed through these writings.

In the study, similar and different usage of the verbs in Old Anatolian Turkish and actual Turkey Turkish are examined in six headings: Simple verbs which have similar morphemic and semantic features, simple verbs which have different morphemic and same semantic features, simple verbs which have same morphemic and different semantic features; derivative verbs which have similar morphemic and semantic features, derivative verbs which have different morphemic and same semantic features, derivative verbs which have same morphemic and different semantic features.

There are 13 simple verbs in the category of simple verbs which have same morphemic and semantic features. These are *Aç-/aç (II)-, ağla-, ak-/ak (II)-, an-, ara-, bele-, biç-, bil-, bur-, buy- and büz*. While the verbs *aç-, ağla-, ak-, an* switched to actual Turkey Turkish from Old Anatolian Turkish having a semantic extension, on the other hand, the verbs *bele-, biç-, bil-, bur-, buy-, büz* had semantic restriction. However, we can see that the verb *ara-* has exactly same morphemic and semantic features with Old Anatolian Turkish and actual Turkey Turkish.

There are 8 simple verbs in the category of simple verbs which have different morphemic and same semantic features. These are *Aksa-, az-, bağır-, bak-, ban-, boya-, bük- and büyü-*. Examining the morphemic changes of *az-, bağır-, ban-, boya-, bük- ve büyü-* we could say that simple verbs of actual Turkey Turkish corresponded with the derivative verbs of Old Anatolian Turkish period. In this situation, we may reckon that actual Turkey Turkish benefits from the least effort law when it is compared to Old Anatolian Turkish. Besides, the phonemic changes of the verbs *bak-<bah- ve aksa-<ağsa-/ahsa-* are remarkable.

There are 6 simple verbs in the category of simple verbs which have same morphemic and different semantic features. These are *Ada-, ak-, art-, aş- ve bay-, bit(I)-*. Examining these verbs in both two periods, we could say that some verbs, which have different semantic features were created as a result of semantic extension or restriction even they were in same morphemic structure.

There are 12 derivative verbs in the category of derivative verbs which have same morphemic and same semantic features. These are *Ağırla-, akıt-, anla-, arıt-, avla-, bağla-, banla-, barış-, bezen-, biliş-, birle- ve buluş-*. While the verbs *akıt-, bezen-* and *buluş-* have completely same morphemic and semantic features with actual Turkey Turkish and Old Anatolian Turkish, the verbs *banla-* and *arıt-* have semantic extension and the verbs *ağırla-, anla-, avla-, bağla-, barış-, biliş-, birle-* have semantic restriction during the their transition from Old Anatolian Turkish to actual Turkey Turkish.

There are 14 derivative verbs in the category of derivative verbs which have different morphemic and same semantic features. These are *acıktır-, adlandır-, ağır-, alacalan-, alçal-, antlaş-, ayıkla-, basıl-, bertil-, besle-, bilmezlen-, bindir-, burcu-, buzağıla-*. It is noticed that the verbs *ağır-<akar-, antlaş-<andlaş- and besle-<bisle-* have both phonological and morphological changes.

There are 7 derivative verbs in the category of derivative verbs which have same morphemic and different semantic features. These are

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

ağacla-, aldır-, ayakla-, benlen-, boyan-, boyla- and burul-. Examining these verbs we could express that the verbs in Old Anatolian Turkish have completely different semantic features even though they exist morphologically in actual Turkey Turkish.

Twenty eight verbs in item A (13 simple, 15 derivative verbs) and thirty two verbs in item B (14 simple, 18 derivative verbs) and totally 60 verbs are discussed in the study in general.

Accordingly, during the transition process from Old Anatolian Turkish to actual Turkey Turkish we notice that there is not a fundamental semantic and morphemic change on the verbs. Because, there are many verbs which have same morphemic and semantic features. Hence, amount the verbs which have different morphemic and different semantic features are less. Besides, some verbs of which semantic features haven't changed but used in different morphemic forms are defined. Yet, it's seen that the verbs have less semantic but more morphemic changes between these two periods in general.

Nevertheless, in order to define the semantic and morphemic discrepancies and similarities clearly between these two periods, all the items in *Türkçe Sözlük* and other periodical dictionaries should selectively be examined and more similar writings should be searched.

In recent years, *Eski Anadolu Türkçesi Söz Varlığına Katkı-Anonim Cerrāh-nāme Örneği* of Serdar Yavuz (2015), *Edirneli Nazmî ve Çağdaşlarının Eserlerinden Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü'ne Katkılar* of Mehmet Fatih Köksal (2009), *Qısas-ı Enbiyā'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar I* of Emine Yılmaz and Nurettin Demir (2009) and their other works (2010) *Qısas-ı Enbiyā'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar II*, (2013) *Qısas-ı Enbiyā'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar III*, *Tarama Sözlüğü* and *Türkçe Sözlük'e Göre Anlam Değişimleri* studies of Resul Özavşar (2013) are remarkable written works.

Key Words: Old Anatolian Turkish, Verbs, Semantics, Morphemic, Turkey Turkish.

Giriş

Türkçe, tarihi çok eski devirlere uzanan ve söz varlığı bakımından oldukça zengin olan dillerden biridir. Böylesine geniş bir alana yayılmış ve tarihsel olarak yüzlerce yıl öncesine uzanan Türkçenin çeşitli dönemlere ayrılarak betimlenmesi araştırmacılara büyük kolaylık sağlar.

Türkçe, ses bilgisi, biçim bilgisi gibi özellikleri yanında söz varlığındaki farklılıklara göre de belli dönemlere ayrılır. Söz varlığının ortaya konulabilmesi ise, o döneme ait metinlerin bu açıdan betimlenmesiyle mümkündür. Ancak söz konusu dönemle ilgili olarak hazırlanmış sözlükler ve metin yayımlarına eklenmiş dizinler de araştırmacılar için büyük bir kolaylıktır. Bu bakımdan Türkçenin söz varlığını pratik bir biçimde ortaya koyabilmek ve Türkçenin çalışmaya konu olan dönemi ile diğer dönemleri arasında söz varlığıyla ilgili benzerlik ve farklılıkları belirlemek için, bazı dönem sözlüklerinden, dizin çalışmalarından ve sözü edilen dönemlerin başka bazı eserlerinden yararlanmak gerekir.

Bu çalışma, her ikisi de Batı Türkçesini temsil eden Eski Anadolu Türkçesi ve günümüz Türkiye Türkçesinin fiiller bakımından karşılaştırılması esasına dayanmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

Bilindiği gibi Batı Türkçesi Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve günümüz Türkiye Türkçesi olmak üzere üç dönemden oluşmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinin başlangıç ve bitiş tarihleri, kesin olarak belli değildir (Özkan: 2009, 59). Ancak, kaynaklarda, Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz Türklerinin 13. yüzyıl ile 15. yüzyıllar arasında Anadolu ve Balkanlarda kullandıkları yazı dili olarak ifade edilmektedir. Ayrıca, Özkan, 15. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesi ve siyasi birliğin kurulması ile Türkçenin de ilim ve kültür dili olarak kudretini kazandığı ve Osmanlı Türkçesine geçiş olarak kabul edilen 15. yüzyılı, Eski Anadolu Türkçesinin bitiş yılları olarak değerlendirmiştir (Özkan: 2009, 59).

Leyla Karahan da Eski Anadolu Türkçesini, Türk dilinin nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı hâlâ tartışmalı olan dönemlerinden biri olarak kabul eden araştırmacılardan biridir. Karahan, Eski Anadolu Türkçesinin -nerede ve ne zaman teşekkül ederse etsin- bir imtiyazlı ağız temelinde kurulduğu ve başka ağız, lehçe ve dillerin etkisiyle geliştiğini ifade etmiştir (Karahan: 2006, 2-3).

Günümüz Türkiye Türkçesi ise, Osmanlı Türkçesinden sonra, 20-21. yüzyıl Türkçesinin dil özelliklerini yansıtan, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kullanılan konuşma ve yazı dilidir.

Batı Türkçesini temsil eden bu dönemler arasında söz varlığı bakımından büyük oranda benzerlikle görülmekle birlikte, 15 ile 20. yüzyıllar arasındaki yaklaşık 5 asırlık zaman aralığı, sözcüklerin anlamında, biçiminde ve söyleyiş özelliklerinde farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İşte bu çalışmayla, sözü edilen dönemlerin söz varlığındaki benzerlik ya da farklılıklar, (A ve B maddelerindeki) fiiller üzerinden değerlendirilmiştir.

Türkiye Türkçesi ile Eski Anadolu Türkçesindeki fiiller, ses birimsel, biçim birimsel ve anlam bilgisel farklılıklar ve paralellikler bakımından incelenmiştir. Buna göre, bazı fiillerin anlam bilgisel bir daralmaya, bazılarının genişlemeye uğradığı, bazılarının ise tamamen anlamını değiştirdiği görülmüştür. Ayrıca bazı fiillerde yalnızca ses birimsel farklılıklar tespit edilirken, bazılarında biçim birimsel farklılıklar yaşandığı, bunun yanında bazı değişimlerin hem biçim birimsel hem ses birimsel bir nitelik taşıdığı da dikkati çekmektedir.

Türkiye Türkçesi ile Eski Anadolu Türkçesi incelendiğinde, bu dönemler arasında anlam bilgisel ve biçim birimsel açıdan paralel olan ya da olmayan fiiller göze çarpmaktadır. *Türkçe Sözlük*'teki bazı fiillerin Eski Anadolu Türkçesi metinleri üzerine hazırlanmış çalışmalarda hiç yer almadığı da dikkati çekmektedir. Tarihsel sözlükçülük adına önemli bir adım olmasına rağmen, *Tarama Sözlüğü*'nün bu paralellikleri ve farklılıkları göstermek bakımından tam anlamıyla güvenilir bilgiler içermediği bilinmektedir. *Tarama Sözlüğü*'ndeki bu eksikler, yani *Türkçe Sözlük*'teki bir fiilin *Tarama Sözlüğü*'nde bulunmaması, o sözcüğün *Tarama Sözlüğü*'nde taranan eserlerde hiç bulunmadığını mı göstermektedir, yoksa o fiil, *Tarama Sözlüğü*'nün hazırlandığı dönem için genel olarak biçim birim ve / veya anlam bilgisel özellikleriyle herkes tarafından bilinen bir fiil olduğu için mi *Tarama Sözlüğü*'nden hariç tutulmuştur? İşte çalışmada bu duruma açıklık getirilmeye de çalışılmıştır. Şu bir gerçektir ki *Tarama Sözlüğü*'nün, Cumhuriyet döneminde yani 20. yüzyılda hazırlandığı düşünülürse, sözlükteki düzen ve fiil seçimi üzerinde, sözlüğü hazırlayanların büyük bir etkisi ve belirleyiciliği söz konusudur.

Bu çalışmayla, bu boşluğun ve eksikliğin en azından bazı fiiller konusunda doldurulması, ve böylelikle Türkçenin dönemleri ve söz varlığı üzerine çalışma yapan araştırmacılara da katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 12 Summer 2015

Bu çalışma, Türkiye Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi üzerine yapıldığı için çalışmada malzeme olarak her iki dönemin başlıca sözlükleri (*Türkçe Sözlük* ve *Tarama Sözlüğü*) ile Eski Anadolu Türkçesi dizin, sözlük ve dil bilgisi çalışmalarından ve başka bazı eserlerden yararlanılmıştır. Bular: Ahmed Fakîh'in *Kitâbu Evsâfı Mesâcidi's - Şerîfe*, Kutbeddin İznîkî'nin *Mukaddime*, Muhammed bin Hamza'nın *Kur'an Tercümesi*, *Necâtî Bey Dîvânı*, Şirvanlı Mahmud'un *Kemâliyye* ve *Tuhfe-i Muradî*¹ adlı eserlerdir.

Buna göre, çalışmada, öncelikle *Türkçe Sözlük*'teki fiiller, madde başı olarak alınmış, yanına sözcüğün anlam bilgisel özellikleriyle ilgili bilgiler verilmiş; altına fiillerin *Tarama Sözlüğü*'ndeki (1995) (farklı ise) biçim birimsel, anlam bilgisel görünümüleri verilmiş; en sonda da diğer eserlerdeki kullanımlarına değinilmiş; *Türkçe Sözlük* ve *Tarama Sözlüğü*'nde yer alan bir fiil, sözü edilen bu eserlerde yer alıyorsa eserin yanına (+), yer almıyorsa (-) işareti konulmuştur.

Şunu da belirtmek gerekir ki, *Türkçe Sözlük* ve *Tarama Sözlüğü* karşılaştırılırken fiillerin birden fazla anlam bilgisel özelliklerin olduğu göz önünde bulundurularak, fiillerin, yalnızca, birbirleriyle paralellik gösteren anlamları eşleştirilmiştir. Örneğin *Türkçe Sözlük*'teki 1. anlam *Tarama Sözlüğü*'ndeki 5. anlama karşılık geliyorsa bunlara değinilmiş; ilgili fiilin diğer anlamları üzerinde durulmamıştır. Dolayısıyla da fiiller üzerindeki anlam bilgisel değerlendirmelerimiz, yalnızca çalışmada incelenen maddeler üzerinden yapılmıştır.

Türkçe Sözlük'teki fiillerin Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki görünümüne bakıldığında, fiiller: Aynı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan basit fiiller, farklı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan basit fiiller, aynı biçim birimsel ve farklı anlam bilgisel özellikleri taşıyan basit fiiller; aynı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan türemiş fiiller, farklı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan türemiş fiiller, aynı biçim birimsel ve farklı anlam bilgisel özellikleri taşıyan türemiş fiiller olmak üzere altı başlık altında incelenmiştir:

1. Aynı Biçim Birimsel ve Aynı Anlam Bilgisel Özellikleri Taşıyan Basit Fiiller

aç-

TS: 1. Bir şeyi kapalı durumdan açık duruma getirmek. 6. Alanını genişletmek.

Tar.S: 1. Yaymak. 2. Açığa vurmak, meydana koymak (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (+), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (+)

aç (II)-

TS: Savaşla almak fethetmek.

Tar.S: Fethetmek, zapt etmek (XIV, XV. yy).

Diğer Eserler: AF (+), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (+)

ağla-

TS: Üzüntü, acı, sevinç, pişmanlık aldanma vb.'nin etkisiyle gözyaşı dökmek.

¹ Çalışma boyunca, *Türkçe Sözlük* TS, *Tarama Sözlüğü* Tar.S, Eski Anadolu Türkçesi EAT, Türkiye Türkçesi TT, Ahmed Fakih (*Kitâb-ı Evsâf-ı Mesâcidi's - Şerîfe*) AF, Kutbeddin İznîkî (*Mukaddime*) KİM, Şirvanlı Mahmud (*Kemâliyye*) ŞMK, *Kur'an Tercümesi* (Muhammed bin Hamza) KT, *Necati Bey Dîvânı* NBD ve *Tuhfe-i Muradî* TM biçiminde kısaltılmıştır.

Tar.S: Ağlamak (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (+), KİM (+), ŞMK (+), KT (+), NBD (+), TM (-)

ak-

TS: 1. Sıvı maddeler veya çok ince taneli katı maddeler bir yerden başka bir yere doğru gitmek. 2. Sıvı maddeler aşağıya yönelmek. 3. Sıvı bir madde bir yerden çıkmak. 4. Bir kap veya bir yer, içindeki veya üstündeki sıvıyı sızdırmak.

Tar.S: Meyletmek (XIII, XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (+), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (+)

ak (II) -

TS: Art arda ve toplu olarak gitmek

Tar.S: Akın akın gitmek. (XIII, XIV, XV. yy).

Diğer eserler: AF (+), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (+)

an-

TS: 1. Birini veya bir şeyi akla getirerek sözünü etmek veya onu düşünmek, zikretmek, hatırlamak.

Tar.S: 1. Hatırlamak. 2. Söz açmak, bahsetmek (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (+), KİM (+), ŞMK (+), KT (+), NBD (+), TM (-)

ara-

TS: Araştırmak, yoklamak.

Tar.S: Yoklamak, tedkik etmek. (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (+), TM (+)

bele-

TS: Çocuğu kundaklamak.

Tar.S: Kundaklamak (XIV, XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

biç-

TS: Belli bir biçim vererek kesmek.

Tar.S: Kesmek, kökünü kazımak (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (-)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

bil-

TS: Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak.

Tar.S: Anlamak, idrak etmek (XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (+), KİM (+), ŞMK (+), KT (+), NBD (+), TM (+)

bur-

TS: Bir şeyi iki ucundan tutup eksenini etrafında ters yönlerle çevirerek bükmek.

Tar.S: Çevirmek, yöneltmek (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (+), TM (-)

buy-

TS: Soğuktan donarak ölmek.

Tar.S: İnsan ve hayvan soğuktan donmak (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

büz-

TS: Buruşturarak, sıkıştırarak veya kıvrım yaparak bir şeyin alanını ve hacmini küçültmek.

Tar.S: Burmak (XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

Bu bölümde Tar.S ve TS'de aynı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan 13 adet basit fiil yer almaktadır. Bunlar: *Aç-/aç (II)-, ağla-, ak-/ak (II)-, an-, ara-, bele-, biç-, bil-, bur-, buy- ve büz-* fiilleridir. Bu fiillerden *aç-* fiili, Tar.S, AF, KİM, NBD ve TM'de; *ağla-* TM dışındaki tüm eserlerde; *ak-, an- ve bil-* fiili, Tar.S ve tüm eserlerde; *ara-* fiili, Tar.S, NBD ve TM'de; *biç-* fiili KİM, KT ve NBD'de; *bur-* fiili NBD'de; *bele-, buy- ve büz-* fiilleri ise sadece Tar.S'de yer almaktadır. Dolayısıyla da günümüz TT ile EAT döneminde, anlam bilgisel ve biçim birimsel açıdan paralel olan fiillerin olduğu görülmüştür.

Bunlardan *aç-, ağla, ak-, an-* fiilleri EAT'den TT'ye geçerken anlam bilgisel bir genişlemeye ve *bele-, biç-, bil-, bur-, buy-, büz* fiilleri ise daralmaya uğramıştır. Ancak *ara-* fiilinin TT ile EAT'de tamamen aynı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıdığı dikkati çekmektedir.

2. Farklı Biçim Birimsel ve Aynı Anlam Bilgisel Özellikleri Taşıyan Basit Fiiller

aksa-

TS: Hafifçe topallamak.

Tar.S [ağsa-, (ahsa-)]: Aksamak, topallamak (XIII-XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

az-

TS: Taşkınlıkta ileri gitmek.

Tar.S (azıt-): Azmak (XIII-XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (+), KT (+), NBD (+), TM (+)

bak-

TS: Bakışı bir şey üzerine çevirmek.

Tar.S (bah-): Bakmak (XIII, XIV, XV. yy).

Diğer Eserler: AF (+), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (+)

ban-

TS: Katı bir şeyi sulu veya tuz, biber vb. toz durumundaki maddelerin içine batırıp çıkarmak, bandırmak.

Tar.S [bandır- (bandur-)]: Banmak (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (+), KT (-), NBD (-), TM (+)

bağır-

TS: İnsan yüksek ve gür ses çıkarmak.

Tar.S (bağla-, bozla-, cayla-, çağır-, çığır-)²: Ses yükselmek, bağırarak (XIV, XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

boya-

TS: Boya sürerek veya boyaya batırarak renk vermek.

Tar.S (boyandır-)³: Boyamak (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (-), KT (-), NBD (+), TM (+)

bük-

TS: Sertçe çevirmek, kıvrırmak.

Tar.S (büklüt-): Bükme, eymek (XV. yy).

² Görüldüğü üzere TT'deki *bağır-* fiili, gerek biçim birimsel gerekse sözlük birimsel açıdan EAT ile farklılık göstermektedir. Ancak bu fiilin her iki dönem içerisinde de aynı biçimlerde yer alıp almadığı, ancak daha başka bazı eserlerin incelenmesiyle ortaya konulabilir.

³ TS'deki *boya-* fiili, Tar. S'deki *boyandır-* fiili ile anlamsal olarak paralel gözükmektedir. Ancak her ne kadar Tar.S'de yer verilmemiş olsa da *boyandır-* fiiline bakılarak bu dönemler içerisinde *boya-* fiilinin varlığından söz edilebilir. Fakat *boya-* fiili, Tar.S'de biçimsel olarak geçmediği için, sözü edilen sözcükler biçimsel olarak farklı olarak değerlendirilmiştir.

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (+)

büyü-

TS: Organizmanın bütününde veya bu bütünün bir bölümünde, boyutlar artmak, irileşmek, eskisinden büyük duruma gelmek.

Tar.S (büyün-): Büyümek (XIV, XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (+), KT (-), NBD (+), TM (-)

Bu bölümde Tar.S ve TS'de farklı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan 8 adet basit fiil yer almaktadır. Bunlar: *Aksa-*, *az-*, *bağır-*, *bak-*, *ban-*, *boya-*, *bük-* ve *büyü-* fiilleridir. Bunlardan *az-* fiili, Tar.S, KİM, ŞMK, KT, NBD ve TM'de *azıt-*; *bak-* fiili Tar.S, AF, KİM, KT, NBD ve TM'de *bah-*; *boya-* fiili Tar.S, KİM, KT, NBD ve TM'de *boyandır-*; *ban-* fiili, Tar.S, ŞMK ve TM'de *bandır-/bandur*; *bük-* fiili, Tar.S, KİM, , KT, NBD ve TM'de *büklüt-*, *büyü-* fiili, Tar.S, KİM, ŞMK ve NBD'de *büyün-*, *aksa-* fiili Tar.S'de *ağsa-/ahsa-*, *bağır-* fiili *bağla-*, *bozla-*, *cayla-*, *çağır-*, *çığır-* olarak Tar.S'de yer almaktadır.

Buna göre *az-*, *bağır-*, *ban-*, *boya-*, *bük-* ve *büyü-* fiillerindeki biçim birimsel değişikliklere bakılarak TT'deki basit yapıli fiillerin EAT döneminde türemiş yapıli fiillerle karşılandığı söylenebilir. Bu durum, TT'nin, belki de, EAT'ye göre az çaba yasasını daha fazla işlettiği biçiminde düşünülebilir.

Bunun yanında *bak-<bah-* ve *aksa-<ağsa-/ahsa-* fiillerinde, aynı zamanda ses birimsel değişikliklerin olduğu da dikkati çekmektedir.

3. Aynı Biçim Birimsel ve Farklı Anlam Bilgisel Özellikleri Taşıyan Basit Fiiller

ada-

TS: 1. Bir dileğin gerçekleşmesi amacıyla kutsal olduğuna inanılan bir güce niyette bulunmak, nezretmek.

Tar.S: (I) Ad vermek, tesmiye etmek. (II) Vaat etmek (XIV, XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

ak-

TS: Boya birbirine karışmak.

Tar.S: Akın etmek, istilâ etmek, hücum etmek (XIII, XIV, XV. yy).

Diğer eserler: AF (+), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (+)

art-

TS: Çoğalmak.

Tar.S: Yükleme (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (+), KT (+), NBD (+), TM (+)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

aş-

TS: Yüksek, uzak veya geçilmesi güç bir yerin öte yanına geçmek.

Tar.S: Taşmak (XIV, XV. yy).

Diğer Eserler: AF (+), KİM (+), ŞMK (-), KT (-), NBD (+), TM (-)

bay-

TS: 1. Yiyecek baygınlık vermek, mideyi bulandırmak, midede ezinti yapmak. 2. Aldatmak, kandırmak, etki altında bırakmak.

Tar.S: Kanmak, inanmak (XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

bit (I)-

TS: 1. Tükenmek. 2. Sona ermek.

Tar.S: Mahvolmak, iflâs etmek (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (+), KT (+), NBD (+), TM (+)

Bu bölümde Tar.S ve TS’de aynı biçim birimsel ve farklı anlam bilgisel özellikleri taşıyan 6 adet basit fiil yer almaktadır. Bunlar: *Ada-*, *ak*, *art-*, *aş-* ve *bay -*, *bit(I)-* fiilleridir. Bunlardan *ada-* ve *bay-* fiili, yalnızca Tar.S’de; *ak-* fiili, Tar.S, AF, KİM, KT, NBD ve TM’de; *art-*, *bit- (I)* fiilleri Tar.S, KİM, KT, NBD ve TM’de; *aş-* fiili Tar.S, AF, KİM ve NBD’de yer almaktadır.

Görüldüğü gibi her iki dönemde, aynı biçim birimlerde olsa da, zamanla anlam genişlemesi ya da daralmasıyla farklı anlam bilgisel özelliklerin görüldüğü kimi fiiller meydana gelmiştir. Ancak burada TT ile EAT’nin yalnızca anlam bilgisel bakımdan uyuşmayan maddeleri incelendiği için, ilgili fiillerin TT ile EAT’deki anlam bilgisel olarak uyumlu olan maddeleri dikkate alınmamıştır. Dolayısıyla da TT ile EAT’de aynı biçim birimde olup farklı anlam bilgisel özellikler bulunduran fiillerin sınırlı sayıda olduğu söylenebilir. Tabi bu konuda kesin bir söz söyleyebilmek, TS ve Tar.S’deki diğer maddelerin ayrıntılı olarak incelenmesiyle mümkün olacaktır.

4. Aynı Biçim Birimsel ve Aynı Anlam Bilgisel Özellikleri Taşıyan Türemiş Fiiller

ağırla-

TS: Konuğa saygı göstererek onun her türlü rahatını, ihtiyacını sağlamak, ikram etmek, izaz etmek.

Tar.S: Tazim, tevkir etmek, hürmet ve itibar göstermek (XIII-XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (-), TM (-)

akıt-

TS: Akmasını sağlamak, akmasına yol açmak, dökmek.

Tar.S: Akıtmak (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (+), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (-)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

anla-

TS: Bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak.

Tar.S: Telâkki etmek (XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (+), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (-)

arıt-

TS: Temizlemek, temiz duruma getirmek, paklamak.

Tar.S: Temizlemek (XIV-XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (+), KT (+), NBD (-), TM (+)

avla-

TS: Bir avı diri veya ölü olarak ele geçirmek.

Tar.S: Yakalamak (XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (+)

bağla-

TS: Yara ilaç koyup bezle sarmak.

Tar.S: Sarmak (XIV, XV. yy).

Diğer Eserler: AF (+), KİM (+), ŞMK (+), KT (+), NBD (+), TM (+)

banla-

TS: Bağlamak.

Tar.S: Yüksek sesle bağlamak (XIV, XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

barış-

TS: 1. İki taraf aralarındaki dargınlığı kaldırmak, uzlaşmak, anlaşmak. 2. Sevmek, zevk almak.

Tar.S: Uyuşmak, imtizaç etmek, hoşlaşmak (XIV, XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (-)

bezen-

TS: 1. Bezeme işine konu olmak, süslenmek.

Tar.S: Süslenmek, tezeyyün etmek (XIV, XV. yy).

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (-)

biliş-

TS: Birbirini tanımak, muarefesi olmak.

Tar.S: Tanışmak (XIV, XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

birle-

TS: 1. Bir etmek, tek duruma getirmek. 2. Tanrı'nın birliğini dile getirmek, zikretmek.

Tar.S: Birliğini kabul etmek, şirk koşturmak, tevhid (XIII, XIV, XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (-), TM (-)

buluş-

TS: 1. Bir araya gelmek. 2. Karşılaşmak.

Tar.S: Karşılaşmak, rastlamak (XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (+), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (+), TM (-)

Bu bölümde Tar.S ve TS'de aynı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan 12 adet türemiş fiil yer almaktadır. Bunlar: *Ağırla-*, *akıt-*, *anla-*, *arıt-*, *avla-*, *bağla-*, *banla-*, *barış-*, *bezen-*, *biliş-*, *birle-* ve *buluş-* fiilleridir. Bu fiillerden *ağırla-* Tar.S, KİM ve KT'de; *akıt-* Tar.S, AF, KİM, KT, ve NBD'de; *anla-* Tar.S, AF, KİM, KT ve NBD'de; *arıt-* Tar.S, KİM, ŞMK, KT ve TM'de; *avla-* AF ile ŞMK dışındaki tüm eserlerde; *bağla-* sözü edilen tüm eserlerde; *banla-* ve *biliş-* Tar.S ve KİM'de; *barış-* fiili KT ve NBD'de; *bezen-* Tar.S, KİM, KT ve NBD'de; *birle-* KİM ve KT'de ve *buluş-* AF ve NBD'de yer almaktadır.

Bunlardan *akıt-*, *bezen-* ve *buluş-* fiili, TT ile EAT'de tamamen aynı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özelliklerde görülürken, *banla-* ve *arıt-* fiilleri EAT'den TT'ye geçerken anlam genişlemesine, *ağırla-*, *anla-*, *avla-*, *bağla-*, *barış-*, *biliş-*, *birle-* fiilleri ise anlam daralmasına uğramıştır.

5. Farklı Biçim Birimsel ve Aynı Anlam Bilgisel Özellikleri Taşıyan Türemiş Fiiller

acıktır-

TS: Açlık duymasına sebep olmak.

Tar.S [acı- (acur-)]: Acıktırmak (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

adlandır-

TS: Çağırarak veya anmak için bir canlıya, bir yere, bir şeye ad vermek, ad koymak, ad takmak, ad vermek, isimlendirmek, isim koymak, isim takmak, isim vermek, tesmiye etmek.

Tar.S (adla-): Ad vermek, adlandırmak (XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

ağar-

TS: Ak olmak, ak duruma gelmek, beyazlanmak, solmak.

Tar.S (akar-): Ağarmak (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (+)

alacalan-

TS: Herhangi bir heyecan dolayısıyla benzi kızarıp bozarmak, renkten renge girmek.

Tar.S (alal-): Renkten renge girmek, alı al, moru mor olmak, bozulmak, alacalanmak (XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

alçal-

TS: Alçak duruma gelmek, yüksekten aşağı doğru inmek.

Tar.S (alçağır-): Alçalmak, alçaklaşmak (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

antlaş-

TS: Antlaşma yapmak, ahitleşmek.

Tar.S (andlaş-): Karşılıklı yemin etmek, ahitleşmek (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

ayıkla-

TS: Bir şeyin içinden, işe yaramayan, gereksiz veya istenmeyen taneleri ayırıp çıkarmak, temizlemek.

Tar.S [(ayırtla-, (ayıtla-, ayurtla-))]: Ayıklamak, temizlemek (XIV-XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (-)

basıl-

TS: Basma işine konu olmak veya basma işi yapılmak.

Tar.S (basırık-): Basılmak, çiğnenmek, basılarak sıkıştırılmak (XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (+), TM (-)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

bertil-

TS: 1. İncinmek, burkulmak. 2. Berelenmek, yaralanmak.

Tar.S (bertin-): Burkulup incinmek (XIV, XV. yy).

(başık-): Yaralanmak (XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

bilmezlen-

TS: Bilmiyor gibi görünmek, bilmezlikten gelmek, tecahül etmek.

Tar.S (bilmeze ur-): Bilmez görünmek, bilmezlikten gelmek (XIV, XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (+), TM (-)

bindir-

TS: Bir kimseyi bir şeyin üzerine çıkartmak, oturtmak veya içine yerleştirmek, binmesini sağlamak.

Tar.S (bingeştür-, bingestir-): Birbirinin üzerine bindirmek (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (+), NBD (-), TM (-)

besle-

TS: 1. Yiyecek ve içeceğini sağlamak. 2. Yedirmek. 3. Semirtmek.

Tar.S (bisle-): Beslemek (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (-)

burcu-

TS: Güzel koku yaymak.

Tar.S (burcala-): Buram buram tüterek her tarafa koku yaymak (XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

buzağıla-

TS: Sığır yavrulamak.

Tar.S (buzala-): Buzağılamak, hayvan doğurmak (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

Bu bölümde Tar.S ve TS'de farklı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan 14 adet türemiş fiil yer almaktadır. Bunlar: *acıktır-, adlandır-, ağar-, alacalan-, alçal-, antlaş-, ayıkla-, basıl-, bertil-, besle-, bilmezlen-, bindir-, burcu-, buzağıla-* fiilleridir. Buna göre: *ağar-* fiili

Tar.S, KİM, KT, NBD, TM'de *akar-*; *ayıkla-* fiili, Tar.S, KT ve NBD'de *ayirtla-* (*ayıtla-*, *ayurtla-*); *basıl-* fiili, Tar.S ve NBD'de *basrık-*; *besle-* fiili, Tar.S, KİM ve KT'de *bisle-*; *bilmezlen-* fiili, Tar.S ve NBD'de *bilmeze ur-*; *bindir-* fiili, Tar.S ve KT'de *bingeştür-/bingeştir* olarak yer alırken *acıktır-<acı-/acur, adlandır-<adla-, alacalan-<alal-, alçal-<alçağır-, antlaş-<andlaş-, bertil-<bertin-/başık-, burcu-<burcala-, buzağıla-<buzala-* fiilleri, Tar.S dışındaki eserlerin hiçbirinde bulunmamaktadır.

Buna göre, EAT'deki türemiş fiillerin, TT'de farklı biçim birimlerde olmasına rağmen yapı bakımından, yine, türemiş fiil olarak karşımıza çıktığı görülmüştür. Ancak, TT'deki yalnızca *bilmezlen-* fiilinin EAT'de *bilmeze ur-* olarak bir birleşik fiille karşılandığı göz önüne sunulmuştur.

Ayrıca *ağar-<akar-, antlaş-<andlaş-* ve *besle-<bisle-* fiillerinde hem ses birimsel hem de biçim birimsel değişikliklerin olduğu gözlemlenmiştir.

Fiillerin anlam bilgisel özelliklerine baktığımızda ise, genel olarak, her iki dönemde büyük oranda paralellik olduğu gözlemlenmiş, bu bakımdan fiillerle ilgili başka bazı sınırlamalara (genişleme, daralma vb.) gidilmemiştir.

6. Aynı Biçim Birimsel ve Farklı Anlam Bilgisel Özellikleri Taşıyan Türemiş Fiiller

ağaçla-

TS: Ağaçlandırmak.

Tar.S: Sopayla dövmek (XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

aldır-

TS: 1. Almak işini yaptırmak.

Tar.S: Kaptırmak (XIV-XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (+), ŞMK (+), KT (-), NBD (-), TM (-)

ayakla-

TS: Ayakla ölçmek.

Tar.S: Çiğnemek, ayak altına almak (XIV-XV. yy).

Diğer eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (+), TM (-)

benlen-

TS: Ben (I) oluşmak.

Tar.S: (I) Benlik taslamak, böbürlenmek (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

boyan-

TS: 1. Boyama işi yapılmak. 2. Kendi kendini boyamak, yüzüne boya sürmek, makyaj yapmak.

Tar.S: Erişmek, ulaşmak, uzanmak. (XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (+), TM (+)

boyla-

TS: İstemeyerek bir yere gitme durumunda kalmak.

Tar.S: Ölçmek, boy ölçüşmek (XIV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (-), NBD (-), TM (-)

burul-

TS: 1. Ekseni çevresinde döndürülmek. 2. Sancımak, ağrımak.

Tar.S: Dönmek, bükülmek (XV. yy).

Diğer Eserler: AF (-), KİM (-), ŞMK (-), KT (+), NBD (+), TM (-)

Bu bölümde TS ile Tar.S’de aynı biçim birimsel ve farklı anlam bilgisel özellikleri taşıyan 7 adet türemiş fiil yer almaktadır. Bunlar: *ağaçla-*, *aldır-*, *ayakla-*, *benlen-*, *boyan-*, *boyla-* ve *burul-* fiilleridir. *aldır-* fiili Tar.S, KİM ve ŞMK’de; *ayakla-* fiili Tar.S ve NBD’de; *boyan-* fiili Tar.S, NBD ve TM’de; *burul-* fiili Tar.S, KT ve NBD’de yer alırken *ağaçla-*, *benlen-* ve *boyla-* fiilleri, Tar.S dışındaki eserlerin hiçbirinde bulunmamaktadır.

Bu durum EAT’deki bazı fiillerin biçim birimsel olarak TT’de de bulunmasına rağmen tamamen farklı anlam bilgisel özellikler barındırdığını göstermektedir. Ancak EAT’deki bir fiilin TT’de farklı anlam bilgisiyle verilmesi, o fiilin EAT’de bilinmediğini ya da kullanılmadığını göstermeyebilir. Ancak biz burada, bir fiilin EAT ve TT’deki sadece ilgili maddelerindeki benzerlik ve farklılıklarına göre değerlendirdik. Dolayısıyla da yukarıda sayılan fiillerin EAT’de aynı biçim birim ve aynı anlam bilgisiyle kullanımlarıyla da karşılaştırabiliriz.

Sonuç

Türkçenin eski ve köklü geçmişi düşünüldüğünde pek çok değişim geçirdiği görülmektedir. Türkçedeki bu değişimler, sözcüklerin gerek biçim birimsel gerekse anlam bilgisel özellikleri için geçerlidir. Bu bakımdan Türkçenin söz varlığı düzeyindeki bu değişim ve gelişimlerini gösteren bir tarihsel sözlüğe ihtiyacı vardır. Bugüne kadar Türkçenin çeşitli dönem ve sahalarındaki eserlere yönelik olarak hazırlanan dizinler ve sözlükler, bu tarihsel sözlüğün temelini oluşturacaktır.

Türkçenin tarihsel sözlükçülük adına en önemli adımlarından biri ise, her ne kadar geçmiş dönem metinleri ve söz varlığı üzerine sınırlı oranda değerlendirmelerin yapıldığı ve birtakım kusurların bulunduğu bir sözlük olsa da *Tarama Sözlüğü*’dür.

Tarama Sözlüğü’nü tamamlayıcı ve ondan çok daha kapsamlı olmak üzere hazırlanan bir sözlük de *Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü*’dür. Türk Dil Kurumu’nca hazırlanan bu sözlüğün yayımlandığında çok önemli bir eksikliği gidereceğine kuşku yoktur (Köksal: 2009, 249) Ancak *Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü* adını alacak çalışma için yapılması gereken daha pek çok iş vardır. Cem Dilçin, *Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü*’nün özellikleri ve yöntemi için belirlenen

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

bazı ilkeleri *Türkiye Türkçesinin Sözvarlığı ve Tarihsel Sözlüğü* adlı çalışmasında değerlendirmiştir (Dilçin: 1983, 37-38).

Çalışmada, Türkiye Türkçesinin ilk tarihsel devresi olarak değerlendirilen Eski Anadolu Türkçesi ve günümüz Türkiye Türkçesi üzerinde durulmuştur.

Türkçe Sözlük ile Eski Anadolu Türkçesi söz varlığı karşılaştırılırken Türkiye Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesindeki fiiller, biçim birimsel, anlam bilgisel ve bazen de ses birimsel farklılıklar ve paralellikler bakımından incelenmiştir. Böylelikle günümüz Türkiye Türkçesindeki bir fiilin Eski Anadolu Türkçesinde -daha çok- hangi biçim birim ve anlam bilgisel özellikleriyle kullanıldığı, anlam bilgisel ya da biçim birimsel olarak hangi değişimlere uğradıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre, Eski Anadolu Türkçesi ile günümüz Türkiye Türkçesindeki fiillerde büyük oranda paralellik görülürken zamanla anlam genişlemesine ya da daralmasına bağlı olarak başka anlam ya da biçim birime geçen fiillerin olduğu izlenmiştir. Zaten 13. yüzyıldan 20-21. yüzyıla kadar uzanan süreçte Eski Anadolu Türkçesi ile günümüz Türkiye Türkçesi arasında birtakım farklılıkların olması da kaçınılmazdır.

İnceleme *Türkçe Sözlük* (2011) ile *Tarama Sözlüğü* üzerinden gerçekleştirilmiştir. Cem Dilçin, *Tarama Sözlüğü*'nü 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış bazı eserlerden taranan ve bugün kullanılmayan ya da anlamı, biçimi değişik olarak kullanılan Türkçe sözlerin sözlüğü biçiminde tanımlamıştır (Dilçin: 1995, V). Ancak, *Tarama Sözlüğü*'nde bugün anlamı ya da biçimi değişmiş olan sözcüklerin yanında, bugün kullanılmayan sözcükler de bulunur. Bunun yanında bugün *Türkçe Sözlük*'te yer alan yani Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı sözcükler de *Tarama Sözlüğü*'nde yer almamıştır. Bu durum, o sözcüklerin Eski Anadolu Türkçesi döneminde hiç kullanılmadığı için mi, yoksa bugün bilinen anlamlarıyla ortak anlam ve biçimler taşıdığından mı *Tarama Sözlüğü*'ne alınmamıştır? Bu durum açık değildir. Dolayısıyla *Tarama Sözlüğü*'ndeki fiillerle ilgili betimlemelerin kimi tereddütlere neden olması kaçınılmazdır. Bu nedenle de *Türkçe Sözlük* ile *Tarama Sözlüğü* arasındaki tespitlerde bulunurken, *Tarama Sözlüğü*'nün bazı "eksiklikleri" göz önünde bulundurularak, *Tarama Sözlüğü*'ne alınmayan başka bazı eserler de çalışmanın malzemesini oluşturmuştur (Ahmed Fakih'in *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Sherife*, Kutbeddin İzniki'nin *Mukaddime*, Muhammed bin Hamza'nın *Kur'an Tercümesi*, Necâti Bey Dîvânı, Şirvanlı Mahmud'un *Kemâliyye* ve *Tuhfe-i Muradî*). Böylelikle Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan ancak *Tarama Sözlüğü*'nde yer almayan bazı fiillere, bu eserler üzerinden ulaşılabilmektedir.

Çalışmada Eski Anadolu Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki fiillerin benzer ve farklı kullanımları 6 başlıkta incelenmiştir: Aynı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan basit fiiller, farklı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan basit fiiller, aynı biçim birimsel ve farklı anlam bilgisel özellikleri taşıyan basit fiiller; aynı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan türemiş fiiller, farklı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan türemiş fiiller, aynı biçim birimsel ve farklı anlam bilgisel özellikleri taşıyan türemiş fiiller.

Aynı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan basit fiiller bölümünde, 13 adet basit fiil yer almaktadır. Bunlar: *Aç-/aç (II)-*, *ağla-*, *ak-/ak (II)-*, *an-*, *ara-*, *bele-*, *biç-*, *bil-*, *bur-*, *buy-* ve *büz-* fiilleridir. Bunlardan *aç-*, *ağla-*, *ak-*, *an-* fiilleri Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine geçerken anlam bilgisel bir genişlemeye, *bele-*, *biç-*, *bil-*, *bur-*, *buy-*, *büz-* fiilleri ise daralmaya uğramıştır. Ancak *ara-* fiilinin Türkiye Türkçesi ile Eski Anadolu Türkçesinde tamamen aynı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıdığı görülmektedir.

Farklı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan basit fiiller bölümünde 8 adet basit fiil yer almaktadır. Bunlar: *Aksa-*, *az-*, *bağır-*, *bak-*, *ban-*, *boya-*, *bük-* ve *büyü-* fiilleridir. Bunlardan *az-*, *bağır-*, *ban-*, *boya-*, *bük-* ve *büyü-* fiillerindeki biçim birimsel değişikliklere bakılarak

Türkiye Türkçesindeki basit yapıli fiillerin Eski Anadolu Türkçesi döneminde türemiş yapıli fiillerle karşılandığı söylenebilir. Bu durum, Türkiye Türkçesinin, belki de, Eski Anadolu Türkçesine göre az çaba yasadını daha fazla işlettiği biçiminde düşünülebilir. Ayrıca, *bak*-<*bah*- ve *aksa*-<*ağsa*-/*ahsa*- fiillerinde, aynı zamanda ses birimsel değışikliklerin olduğu da dikkati çekmektedir.

Aynı biçim birimsel ve farklı anlam bilgisel özellikleri taşıyan basit fiiller bölümünde 6 adet basit fiil yer almaktadır. Bunlar: *Ada*-, *ak*-, *art*-, *aş*- ve *bay* -, *bit*(*I*)- fiilleridir. Bu fiillere bakılarak her iki dönemde, aynı biçim birimlerde olsa da, zamanla anlam genişlemesi ya da daralmasıyla farklı anlam bilgisel özelliklerin görüldüğü kimi fiillerin meydana geldiği söylenebilir.

Aynı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan türemiş fiiller bölümünde 12 adet türemiş fiil yer almaktadır. Bunlar: *Ağırla*-, *akıt*-, *anla*-, *arıt*-, *avla*-, *bağla*-, *banla*-, *barış*-, *bezen*-, *biliş*-, *birle*- ve *buluş*- fiilleridir. Bunlardan *akıt*-, *bezen*- ve *buluş*- fiili, Türkiye Türkçesi ile Eski Anadolu Türkçesinde tamamen aynı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özelliklerde görölürken, *banla*- ve *arıt*- fiilleri Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine geçerken anlam genişlemesine, *ağırla*-, *anla*-, *avla*-, *bağla*-, *barış*-, *biliş*-, *birle*- fiilleri ise anlam daralmasına uğramıştır.

Farklı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan türemiş fiiller bölümünde 14 adet türemiş fiil yer almaktadır. Bunlar: *acıktır*-, *adlandır*-, *ağar*-, *alacalan*-, *alçal*-, *antlaş*-, *ayıkla*-, *basıl*-, *bertil*-, *besle*-, *bilmezlen*-, *bindir*-, *burcu*-, *buzağıla*- fiilleridir. Bunlardan *ağar*-<*akar*-, *antlaş*-<*andlaş*- ve *besle*-<*bisle*- fiillerinde hem ses birimsel hem de biçim birimsel değışikliklerin olduğu gözlemlenmiştir.

Aynı biçim birimsel ve farklı anlam bilgisel özellikleri taşıyan türemiş fiiller bölümünde ise, 7 adet türemiş fiil yer almaktadır. Bunlar: *ağaçla*-, *aldır*-, *ayakla*-, *benlen*-, *boyan*-, *boyla*- ve *burul*-fiilleridir. Bu fiillere bakılarak da Eski Anadolu Türkçesindeki fiillerin biçim birimsel olarak Türkiye Türkçesinde de bulunmasına rağmen tamamen farklı anlam bilgisel özellikler barındırdığı ifade edilebilir.

Genel olarak çalışmada, A maddesinde (13 adet basit, 15 adet türemiş fiil) 28, B maddesinde (14 adet basit, 18 adet türemiş fiil) 32 adet fiil incelenerek toplam 60 fiil üzerinde durulmuştur.

Buna göre Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine geçerken fiillerde anlam bilgisel ve biçim birimsel olarak pek fazla değışiklik meydana gelmediği görölmüştür. Çünkü aynı biçim birimsel ve aynı anlam bilgisel özellikleri taşıyan fiillerin sayısı fazladır. Dolayısıyla da farklı biçim birimsel ve farklı anlam bilgisel özellik barındıran fiillerin sayısı daha azdır. Bunun yanında, anlam bilgisel özelliklerin değışmeyip zamanla farklı biçim birimlerde kullanılan fiiller de tespit edilmiştir. Ancak genel olarak bakarsak, bu dönemler arasında, fiillerin anlam bilgisel değışiklikleri az olmakla birlikte, değışimin en fazla biçim birimlerde olduğu görölmüştür.

Yine de, bu dönemler arasındaki özellikle anlam bilgisel ve biçim birimsel benzerlik ve farklılıkların daha net ortaya konulabilmesi için, *Türkçe Sözlük*'ün ve diğer dönemsel sözlüklerin tüm maddelerinin titizlikle incelenmesi, daha fazla sayıda ve türde eserin taranması gerekmektedir.

Son yıllarda, bu amaçla hazırlanan Serdar Yavuz'un (2015) *Eski Anadolu Türkçesi Söz Varlığına Katkı-Anonim Cerrāh-nāme Örneği*, Mehmet Fatih Köksal'ın (2009) *Edirneli Nazmî ve Çağdaşlarının Eserlerinden Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü'ne Katkılar*, Emine Yılmaz ve Nurettin Demir'in (2009) *İsisas-ı Enbiyā'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar I*, (2010) *İsisas-ı Enbiyā'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar II*, (2013) *İsisas-ı Enbiyā'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar III*, Resul Özavşar'ın (2013) *Tarama Sözlüğü ve Türkçe Sözlük'e Göre Anlam Değışmeleri* adlı çalışmaları dikkati çekmektedir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, Mustafa (1999), *Muhammed b. Mahmūd-ı Şirvân. Tuhfe-i Murādî (İnceleme-Metin-Dizin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- DİLÇİN, Cem (1983) Türkiye Türkçesinin Sözvarlığı ve Tarihsel Sözlüğü, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1980-1981*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 23-38.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2005), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- EREN, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Ankara: Bulak Neşriyat.
- GÜLENSOY, Tuncer (2011), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü A-N*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARAHAN, L. (2006), Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili-Ağız İlişkisi, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 1/1 Summer 2006, p. 1-12, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4>, ANKARA-TURKEY
- KÖKSAL, M. F. (2009), Edirneli Nazmî ve Çağdaşlarının Eserlerinden Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü'ne Katkılar, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/5 Summer 2009, P.249-261, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.862>, ANKARA-TURKEY
- MAZIOĞLU, Hasibe (1974), *Ahmed Fakîh Kitâbu Evsâfî Mesâcidi's-Şerife*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MENİNSKİ, Mesnien (2000), *Thesaurus Lexicon, Linguarum Orientalium Turcicae- Arabicae- Persicae I*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 27, İstanbul: Simurg Yayınları.
- ÖZAVŞAR, Resul (2013), *Tarama Sözlüğü ve Türkçe Sözlük'e Göre Anlam Değişimleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- ÖZKAN, Mustafa (2009), *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, s. 59.
- RÄSÄNEN, Martti (1969), *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki, Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII.
- TARLAN, Ali Nihat (1992), *Necâtî Bey Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarama Sözlüğü I-VIII (1995), 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TİETZE, Andreas (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Simurg, İstanbul-Wien.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1978), *Muhammed bin Hamza XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır-Arası" Kur'an Tercümesi*, İkinci Cilt (Sözlük). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2011), 11. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (2009), VI Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÜSTÜNOVA, Kerime (2003), *Kutbe'd-dîn İznîkî Mukaddime (Giriş – İnceleme – Metin – Sözlük)*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- VARDAR, Berke (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

YAVUZ, S. (2015), *Eski Anadolu Türkçesi Söz Varlığına Katkı-Anonim Cerrāh-nāme Örneği*, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring 2015, p. 2175-2204, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8440>, ANKARA-TURKEY

Yazım Kılavuzu (2012), 27. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YELTEN, Muhammet (1993), *Şirvanlı Muhammed Kemāliyye (Giriş – İnceleme -Cümle Bilgisi - Metin – Sözlük*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

YILMAZ, Emine ve DEMİR, Nurettin (2009), Kısas-ı Enbiyâ'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar I, *International Journal of Central Asian Studies* Volume 13. Korea. pp. 495-517.

YILMAZ, Emine ve DEMİR, Nurettin (2010), Kısas-ı Enbiyâ'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar II, *Studies on the Turkic World*. Kraków 2010: 215–226, 2010.

YILMAZ, Emine ve DEMİR, Nurettin (2013), Kısas-ı Enbiyâ'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar III, DTCE, *Türkoloji Dergisi* 19-1, 2012: 159-168.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

ÇELİK, Y., (2015). “Türkçe Sözlük'teki Fiillerin Eski Anadolu Türkçesindeki Görünümleri -A ve B Maddeleri Örnekleminde-/ The Reflection of Turkish Dictionary Verbs In Old Anatolian Turkish -Sampling of A And B Items-”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/12 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8569>, p. 249-270.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

